

DE TAAL
VAN DE
TOESCHOUWER

De Nieuwe Toneelbibliotheek, Tekst #413
© 2017, Marieke Dijkwel, Simone van Hulst
en Tobias Kokkelmans
Tweede druk: DNTB, 2017
Eerste druk: eigen beheer, 2017

ISBN 978-94-6076-413-4
NUR 307

Niets uit deze uitgave mag worden opgevoerd of
verveelvoudigd zonder schriftelijke toestemming
van de schrijvers en De Nieuwe Toneelbiblio-
theek

No part of this book may be reproduced in any
way without written permission from the
writers and De Nieuwe Toneelbibliotheek

De Nieuwe Toneelbibliotheek bestaat uit
Anne de Loos
Connie Nijman
Ditte Pelgrom
Redacteur: Franka Bauwens

Typografie en basis lay-out
Connie Nijman
Printwerk
Hollandridderkerk, Ridderkerk

info@denieuwetoneelbibliotheek.nl
Postadres
De Nieuwe Toneelbibliotheek
Willem Beukelsstraat 42
1097 CT Amsterdam

Dit boekje is online te bestellen op:
www.denieuwetoneelbibliotheek.nl

MARIEKE DIJKWEL, SIMONE VAN HULST
EN TOBIAS KOKKELMANS

DE TAAL VAN DE TOESCHOUWER

DE NIEUWE
TONEELBIBLIOTHEEK

Inhoud

- 9 Voorwoord
- 15 Essay: De taal van de toeschouwer
*ruimte voor publiek discours in een
betuttelende kunstpraktijk*
- 47 Het voeden van een gesprekscultuur
een gesprek over de toeschouwer en zijn taal
- 63 Toeschouwers in gesprek over kunst
een bloemlezing van initiatieven
- 79 Het laatste woord
een handleiding
- 91 Ervaringen van twee moderatoren
- 98 Colofon

voor woord

VOORWOORD

De taal van de toeschouwer, waar hoor je die? Zijn het de eerste uitspraken die volgen na het applaus? De reacties die we teruglezen op de websites van theaters? De momenten waarop we deze taal horen zijn schaars. Hoe spreekt de toeschouwer over kunst? En als de toeschouwer spreekt, luisteren we dan wel? In de praktijk lijkt spreken over kunst soms een privilege, voorbehouden aan kunstprofessionals. Dat zien we terug in allerlei soorten kunstkritiek maar ook in de wijze waarop veel contextprogramma's vormgegeven zijn. Het is toch vaak de expert die het laatste woord heeft.

De laatste tijd is er echter sprake van een verschuiving. Er komt steeds meer aandacht voor kunstbeschuwing door de toeschouwer – de liefhebber die niet per se vanuit zijn beroep of opleiding een verbinding met het kunstwerk heeft, maar voor zijn plezier komt kijken. Hoe kan hij zijn ervaring in het theater, of bij kunst in het algemeen, onder woorden brengen? Welke ruimte krijgt hij toebedeeld, welke ruimte kan hij claimen? Hoe kunnen kunstprofessionals deze ruimte op een goede, gewetensvolle manier faciliteren? Waarom is die ruimte waardevol? En welke betekenis heeft deze verschuiving: raken oude machtsverhoudingen ontwricht?

Deze publicatie is een voorlopig markeerpunt in ons onderzoek naar de taal van de toeschouwer. De directe aanleiding hiervoor is 'Het Laatste Woord'. In deze serie nabesprekingen, die we nu al enkele jaren organiseren, vindt het gesprek plaats tussen toeschouwers onderling, zonder interventie van experts of de kunstenaar zelf.

Hoe steekt dit boekje in elkaar? We beginnen met een essay waarin een aantal relevante ontwikkelingen in theorie en praktijk de revue passeren. Daarbij proberen we ook te beantwoorden waarom de verzuchting 'wat weet ik er nou van?' nog altijd veelgehoord is onder toeschouwers. We gaan verder met een gesprek tussen organisatoren die kunstbeschuwingen van toeschouwers faciliteren. Wat drijft hen? Daarna volgt een kleine bloemlezing van inspirerende initiatieven uit Nederland, Vlaanderen en Duitsland. We sluiten af met een handleiding van Het Laatste Woord, als voorbeeld van een mogelijk gespreksformat voor toeschouwers. Daarbij komen natuurlijk ook onze ervaringen als moderatoren aan de orde, evenals feedback van een aantal gespreksdeelnemers.

Het Laatste Woord heeft plaatsgevonden na afloop van theater- en dansvoorstellingen bij Theater Rotterdam en in Theater Frascati. Het onderzoek naar de taal van de toeschouwer en dit gelijknamige boekje zijn vervolgens mogelijk gemaakt door onderzoeksgroep Local School, onderdeel van het lectoraat DAS Research (Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten). We zijn deze organisaties grote dank verschuldigd voor hun support.

Tot slot: dit boekje is niet alleen gericht op kunstprofessionals maar op iedereen die zichzelf graag toeschouwer noemt, die houdt van kijken naar kunst en daarover graag nadenkt en spreekt. Deze publicatie is geen wetboek, we schrijven niets voor of af. We inventariseren welke vragen er op tafel liggen, met welke methoden er geëxperimenteerd wordt en wat de politieke implicaties zijn van de verschuivingen binnen de kunstbeschuwing. Naast een onderzoek naar de taal van de toeschouwer is het ook een onderzoek naar onszelf als kunstprofessionals en de taal die wij bezigen. Welke waarden sijnelen door ons beleid en onze vragen heen?

Marieke Dijkwel, Simone van Hulst
en Tobias Kokkelmans
Rotterdam, september 2017

de taal
van de
toeschouwer

DE TAAL VAN DE TOESCHOUWER

*ruimte voor publiek discours
in een betuttelende kunstpraktijk*

I

Sie sind das Thema.
Sie sind im Blickpunkt.
Sie sind im Brennpunkt unserer Worte.
Peter Handke, *Publikumsbeschimpfung*

Aan het firmament van de podiumkunsten schittert een nieuwe ster: de toeschouwer. De laatste jaren richten subsidiënten, instellingen en makers hun pijlen steeds scherper op het publiek. Van sociaal-artistieke praktijken tot inventieve participatievoorstellingen, van uitvoerige contextprogramma's tot 'impactbeleid', van publieksonderzoeken tot de vele vormen van online feedback: de toeschouwer staat in het middelpunt van de belangstelling.

Niet alleen de podia zijn in de ban van de bezoeker. Denk bijvoorbeeld aan het begrip 'relational aesthetics' – sociale interactie, aangezwengeld door kunst – dat in de beeldende kunstwereld al sinds de jaren '90 in zwang is.' Ook internationaal is de toeschouwer een onderwerp van belang: dit jaar werd 'audience development' zelfs een nieuwe prioriteit

in het kunstsubsidieprogramma van de Europese Commissie:

It brings audiences/spectators/users/citizens/participants under the spotlight for the first time, on an equal footing with artists and cultural organisations.²

Men heeft veel voor met de bezoeker. Op zichzelf is audience development al een veelomvattend begrip: het gaat zowel over verbreden en verdiepen als diversifiëren van publiek. Marketing, educatie en cultuurpolitiek gaan hier dus een boeiend maar complex huwelijk met elkaar aan. Tegelijkertijd zijn de achterliggende motieven niet minder ambitieus, in bovenstaand citaat wordt zelfs gezinspeeld op democratische kernbegrippen: burgerschap en gelijkheid.

In Nederland wordt er vergelijkbare idealistische hoop op de toeschouwer gevestigd. Eind 2015 stelde de Commissie Ter Horst nog dat gezelschappen en theaters de bezoeker veel meer moeten zien "als burger binnen een specifiek maatschappelijk netwerk, in plaats van als (alleen) een consument die een avondje uitgaat." Daarbij dienen theaters zich op te stellen als "open ontmoetingsplaatsen", anders dreigen ze te verworden tot "gesloten culturele bastions".³

Er staat dus nogal wat op het spel voor de kunst-professional: omwille van het voortbestaan van gesubsidieerde kunst kan theaterbezoek niet langer zomaar een avondje uit zijn, maar moet het een ontmoeting worden. Deze ontmoeting

zou bovendien plaats moeten vinden op voet van gelijkheid: niet van artiest tot consument, maar van burger tot burger. Aan audience development hangt een prachtige emancipatoire belofte. Maar: als we kijken naar de huidige praktijk, wordt die belofte dan waargemaakt?

'Wat weet ik er nou van?'

Een doorsnee theateravond. Het applaus verstomt, we staan op van onze stoel en verlaten de zaal. We peilen de stemming bij onze vrienden: 'Wat vond jij?' 'Ik begreep er helemaal niks van!' 'Ik vond het heel indrukwekkend.' 'Ik vond het wel lang duren.' De taal van de toeschouwer, zoals die zich bij het verlaten van de zaal manifesteert, blijft vaak beperkt tot de uitwisseling in eigen kring onderweg naar de garderobe, in het café van het theater of in de auto naar huis. Wie heeft nu eigenlijk wie ontmoet?

Een dag of wat later ontvangen we een mail met de vraag of we willen laten weten wat we van de voorstelling vonden. Dat levert meestal korte, eenduidige oordelen op als "Geweldige beleving! Aanrader!"⁴ of "Afgrijselijk. Geen diepgang en het spel over de top."⁵ Er blijven weinig sporen achter die dichterbij de taal van de toeschouwer komen. De sporen die je vindt, zoals onder het kopje 'publieksreacties', roepen de vraag op: Is dit wat er bewaard blijft? Enkele waardeoordelen voorzien van uitroeptekens en veel bijvoeglijk naamwoorden? Is dit het dan?